

Miquel-Àngel Sánchez Ferriz (cur.)

La terminologia en les ciències de la vida, en la química i en el món educatiu

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2013, p. 133-144

DOI: 10.2436/15.2503.02.35

L'adquisició del lèxic culte en un context interdisciplinari i multilingüe

Albert ROMANÍ i TURULLOLS

Escola Superior de Música de Catalunya

Membre del Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya

Resum

Es fa una proposta de sistematització del lèxic culte per a un context escolar, basada en els aspectes etimològics i morfològics i en la correspondència entre les diverses llengües (bàsicament català, castellà i anglès), amb l'objectiu que aquesta comparació ajudi a copsar-ne millor les diferències formals (fonètiques i ortogràfiques) i a interconnectar millor les diverses disciplines lingüístiques.

PARAULES CLAU: interdisciplinarietat; llatinismes; hel·lenismes.

Abstract: *The acquisition of learned/literary lexicon in the framework of an interdisciplinary and multilingual context*

It includes a proposal of systematization of the learned lexicon for educational contexts, based on etymological and morphological aspects and on crossed relations between the different languages (basically Catalan, Spanish and English), in order to better understand their formal (phonetic and orthographic) differences and to better interconnect the various linguistic disciplines.

KEY WORDS: interdisciplinarity; latinisms; hellenisms.

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta reflexió s'orienta a un context escolar de nivell mitjà-avançat, i proposa abordar l'estudi del lèxic culte des d'una perspectiva global i interdisciplinària, que permeti entrelligar tots aquells coneixements que tradicionalment es re-

parteixen entre assignatures aparentment incompatibles, com són les anomenades «de ciències» i «de lletres». Si hi ha un element comú entre totes les disciplines és precisament el llenguatge, que, si bé en algunes pot constituir el propi objecte d'estudi, amb el corresponent tractament metalingüístic, en les altres pot ser una eina d'alta precisió totalment imprescindible per a la transmissió del coneixement. Podríem dir que el lèxic té un vessant lingüístic, però també un vessant científic, cosa que no permet abordar l'un sense l'altre.

Des de la perspectiva de l'alumne de Secundària, la compartimentació de continguts entre les diverses assignatures no sempre ajuda a la seva millor assimilació. Llengües com el català i el castellà són tractades sistemàticament des d'assignatures diferents, per molt que la millor manera de combatre les interferències recíproques sigui la seva confrontació directa. Per altre cantó, l'aspecte semàntic dels lèxics científics i tècnics queda en mans dels especialistes corresponents, mentre que els professors de les àrees lingüístiques poden no sentir com a seus aquests vocabularis especialitzats. D'aquesta manera, el seu tractament lingüístic pot quedar en terra de ningú, precisament a causa de l'especialització del professorat. Pel que fa a l'anglès, iniciatives recents com el seu ús en la docència de determinades matèries, sovint de caràcter tècnic, és ja un pas endavant en la línia proposada, però no garanteix automàticament l'adquisició d'aquests mateixos lèxics específics també en la llengua materna dels alumnes.

2. PUNT DE PARTIDA: PLANTEJAMENT TRANSVERSAL I LINGÜÍSTIC

La proposta que ve a continuació planteja una metodologia interdisciplinària que pot implicar tot el professorat i una visió conjunta de tots els aspectes que l'alumnat ha de tenir presents: les llengües que està aprenent i els continguts de les diverses matèries, no només de lletres o d'humanitats, sinó també científiques o tècniques. El procés començaria amb una presa de consciència dels diferents registres lingüístics i de la necessitat d'anar ampliant progressivament el repertori lèxic en els diversos àmbits de coneixement. En segon lloc, constatar el fet que en la llengua comuna o informal hi predominen les paraules d'origen hereditari, on es diferencien radicalment les diverses llengües, mentre que en l'àmbit culte o tècnic hi predominen els llatínismes, que són molt més transversals i ajuden a connectar-les.

És bastant freqüent avui dia, a les classes de llengua, parlar dels registres lingüístics, i fins i tot que calgui fer una distinció ben clara entre els argots juvenils i el registre col·loquial tradicional, aquell que conserva tots els pronoms febles i les vocals neutres i que connecta totes les generacions. És a dir, no hem de donar per fet que ja es domini l'estàndard col·loquial, però tampoc per això no deixarem de banda els altres registres. El que potser ja no és tan freqüent és fer observar la dife-

rència entre el lèxic hereditari i el lèxic culte, tant des del punt de vista morfològic com del seu ús social i matisos semàntics. Els joves —i no tan joves— tendeixen a veure els registres cultes o tècnics com una imposició arbitrària que més aviat dificulta la comunicació. Els costa d'entendre una construcció del tipus «M'han imposat una sanció per estacionar el turisme a la via pública enfront de l'habitatge propi» en comptes de «M'han clavat una multa per aparcar el cotxe al carrer davant mateix de casa», que és més entenedor i fins i tot més curt. A vegades es pot tractar d'una qüestió de precisió tècnica o jurídica, altres vegades simplement d'estàndard... o de pedanteria gratuïta.

Però ara busquem un exemple que pugui il·lustrar la conveniència d'anar incorporant el lèxic culte i que pugui ser entès pels nostres adolescents. Imaginem una conversa a classe sobre un tema d'actualitat, on un d'ells s'expressa més o menys així: «A mi el que em preocupa és que, si hi ha gent que han fet coses mal fetes, es quedin sense càstig i, en lloc d'anar a la presó, estiguin lliures, i altres persones, com que veuen que no els passarà res...» És el moment que el professor, o l'educador, ha d'intervenir: «Vols dir la impunitat?». Si es coneix la paraula *impunitat* no cal gastar tanta saliva, i a més, amb una sola frase es poden dir moltes més coses. Es tracta de demostrar per a què serveixen els cultismes i convèncer de la seva utilitat: abans de pretendre que n'aprenquin molts, ens hem d'assegurar que han entès la seva necessitat. El següent pas seria l'anàlisi de la seva estructura interna: *im - pun - itat* = prefix negatiu <in-> + arrel <pun> «càstig» + terminació d'abstracte <-itat>. Aquesta mena de compostos o derivats cultes, que poden acumular tanta informació semàntica, a vegades poden ser mots populars o hereditaris, però molt més sovint són llatinismes, i ens oblidem massa sovint d'explicar-ho, potser perquè no sabem «a quina assignatura» ho hauríem d'explicar.

3. INTRODUCCIÓ LINGÜÍSTICA I HISTÒRICA AL CONCEPTE DE LLATINISME

Què és un llatinisme? Com l'expliquem? I ¿quan l'expliquem, si el llatí ni tan sols existeix, segons els actuals currículums? Naturalment, un pla d'estudis ben enfocat i amb projecte pedagògic no hauria d'anar a remolc d'aquest tipus de cercle viciós. De fet, algunes escoles del nostre país són exemplars en els seus projectes d'enfocament transversal i d'implicació de tot el claustre de professors. Un d'aquests projectes transversals podria tractar, precisament, el tema del lèxic culte i dels llatinismes. Es podria començar per l'àrea de les matèries lingüístiques i, progressivament, anar-hi implicant totes les altres àrees. De llengües n'hi pot haver moltes, però de cultura lingüística només n'hi ha una, i els llatinismes en són l'element més transversal i cohesiu. Un alumne es pot quedar desconcertat si li pregunten si sap com es diu en anglès *impunitat*; però després haurà de reconèixer que és molt més fàcil encertar una paraula com aquesta que no pas saber com

es diu *repeió*. Conèixer llatinismes li servirà, entre altres coses, per entendre ben bé la meitat de les paraules del diccionari anglès.

Per fer una introducció al concepte de llatinisme no cal ensenyar gaires termes nous: n'hi pot haver prou fent observar que qualsevol de nosaltres ja en sap milers i milers —potser sense saber-ho—, i un adolescent no n'és pas l'excepció. Més aviat hem d'ajudar a analitzar-los i a entendre els mecanismes de creació lèxica que els regeixen: processos de metonímia, de derivació, d'expressió de l'abstracció, sistema de prefixos i sufixos, de composició per expressar la complexitat semàntica, etc. ¿I per què cal recórrer al llatí, en lloc de provar de fer el mateix amb elements de qualsevol llengua? Aquí podria venir a tomb una pinzellada històrica, per mostrar l'antiguitat dels llatinismes com a mecanisme d'alimentació de les llengües cultes, fins i tot les que no són d'origen llatí. En aquest sentit, l'expressió *llatí culte* és ambigua, ja que pot induir a pensar que s'està parlant del llatí clàssic. I caldria tenir molt clar que la primera entrada massiva de llatinismes a les llengües modernes prové del llatí escolàstic, no pas del llatí clàssic. La cultura a l'Edat Mitjana s'ensenyava sempre en llatí a les universitats, i tot el seu lèxic, tant en l'àmbit de la filosofia i de la teologia com en el del *Trivium* i el *Quadrivium*, era en aquesta llengua. Si qualsevol d'aquells conceptes ben codificats es volia expressar en una llengua «vulgar», n'hi havia prou amb adaptar-hi lleugerament la terminació o acomodar-ne la fonètica; però, com més semblança mantingués amb l'original llatí, més es garantia la precisió denominativa i la intercomunicació entre persones cultes, fins i tot de llengües maternes diferents. Ni més ni menys que el que passa avui dia.

4. ELS HELENISMES

Si volem explicar l'abundància de tecnicismes d'origen grec, els anomenats hel·lenismes, ens haurem de remuntar a períodes anteriors de la història del mateix llatí; perquè no hi hauria hel·lenismes sense llatí culte. Els dos grans moments d'influència grega sobre el lèxic llatí són el període clàssic i el tardà, que es regenera amb empelts de l'esplendorosa cultura de l'Imperi d'Orient quan el d'Occident estava en hores baixes. Al temps que el llatí incorporava els hel·lenismes més antics —com *diagonalis* o *philosophus*, i fins i tot *hypothea*!—, el grec li serví també de model per imitar els mateixos procediments de creació lèxica, a base de combinar entre elles arrels llatines o amb el complex sistema de prefixos i sufixos, per obtenir uns termes compostos de gran precisió semàntica i de possibilitats combinatòries il·limitades. La codificació escolàstica dels segles posteriors recollí tot el tresor lèxic heretat, hel·lenismes inclosos, i no féu més que anar-lo ampliant segons les necessitats de les diverses disciplines, sense excloure la formació de nous compostos amb arrels gregues —o combinant arrels gregues i llatines.

Cal deixar molt clar que els hel·lenismes no vénen mai directament del grec, sinó que abans passen pel llatí. Això pot ajudar a entendre moltes qüestions de forma, començant pels criteris de transcripció: les grafies <y>, <z>, <ch>, <ph>, <th> representen respectivament les transliteracions llatines de la ípsilon, la zeta i les aspirades gregues, sigui quina sigui la seva adaptació a les llengües modernes, que veurem més endavant. En alguns casos, el coneixement de la pronúncia grega pot haver modificat la pronúncia llatina, com en el cas de la terminació *-ia*. Termes tan antics com *anatomia*, *harmonia* o *œconomia* haurien tingut una accentuació esdrúixola segons les regles prosòdiques del llatí clàssic, però en època tardana haurien recuperat l'accentuació plana per influència directa del grec. Si volem explicar per què actualment els compostos acabats en *-àlgia* o en *-fòbia* tenen accentuació esdrúixola i, en canvi, els acabats en *-logia* o en *-mania* porten l'accent a la <i>, només caldrà dir que els primers segueixen l'accentuació llatina i els segons la grega. En alguns casos les formes llatinitzades permeten formar dobles especialitzats, com en el cas de <hipèrbola> i <síncopa>, vinculats a la terminologia de la geometria i de la música respectivament, mentre que les formes re-hel·lenitzades amb la *-e* final (<hipèbole>, <síncope>) s'han especialitzat com a termes de retòrica, o amb altres accepcions. Més endavant veurem altres exemples de discrepàncies entre la pronúncia grega recuperada tardanament i la seva adaptació a la fonètica llatina. En qualsevol cas, no hem de parlar dels hel·lenismes com si fossin una cosa diferent que els llatinismes, sinó més aviat com una classe de llatinismes. D'ara endavant ens hi referirem sempre com a llatinismes, sigui quin sigui el seu origen llunyà.

5. L'ADAPTACIÓ DELS LLATINISMES A LES LLENGÜES MODERNES

Un cop exposat l'origen històric dels llatinismes, convé explicar la seva adaptació a les llengües modernes, i fer-ho en un context multilingüe. En primer lloc perquè els nostres estudiants ja estan immersos en un entorn com a mínim «bilingüe» i tenen ben interioritzat l'automatisme de passar d'una llengua a l'altra; però també perquè la comparació ajuda a evitar-ne les interferències i fins i tot facilita l'aprenentatge de llengües estrangeres. Des de les matèries de llengües s'hauria de combatre el prejudici que una llengua pren lloc a una altra, que no hi ha espai per a totes. Si no volem sentir més aquella sonsònia de «els alumnes haurien de fer menys hores de català perquè, si no, no sabran castellà», tampoc no hauríem d'acceptar allò altre de «jo no sé francès perquè (?) faig anglès». I ja no parlem de llengües com l'italià, el portuguès o l'alemany, perquè ens trobarem amb tota mena de subterfugis per justificar que no sapiguem ni tan sols pronunciar el nom d'un personatge famós, sigui un esportista d'elit, un polític o un nom històric. Ben al contrari, hem d'aprofitar els paral·lelismes que ofereix el lèxic culte com una manera

molt eficaç per apropar-nos a les altres llengües. El primer pas és observar com en qualsevol llengua estrangera, especialment per escrit, els llatinismes es reconeixen més fàcilment que no pas les paraules d'ús corrent.

Com a proposta didàctica, proposem mostrar alguns exemples de llatinismes amb una visió sinòptica de la forma que prenen en diverses llengües del nostre entorn geogràfic i cultural. Naturalment, hi ha l'opció de focalitzar el català, el castellà i l'anglès com a llengües que s'han d'aprendre de manera més urgent; però afegir-n'hi alguna altra pot ajudar a comprendre millor els fenòmens lingüístics i culturals, ja que no es tracta tant de fomentar l'aprenentatge memorístic com la curiositat i la capacitat de relació. Comencem, a tall d'exemple, amb un concepte tan universal com *ritme*. Les llengües modernes no l'han pres directament del grec *ῥυθμός* sinó de la seva adaptació llatina *rhythmus*. Les formes catalana i castellana <ritme / ritmo> prescindeixen de grafies etimològiques que no tinguin repercussió fonètica; la forma anglesa, en canvi, *rhythm*, manté aquestes grafies tant si tenen repercussió fonètica com si no. ¿Què fan les altres llengües? ¿Ens enredarà saber-ho, perquè «seran més coses a recordar», o ens ajudarà a entendre-ho tot plegat? Vegem-ho esquemàticament:

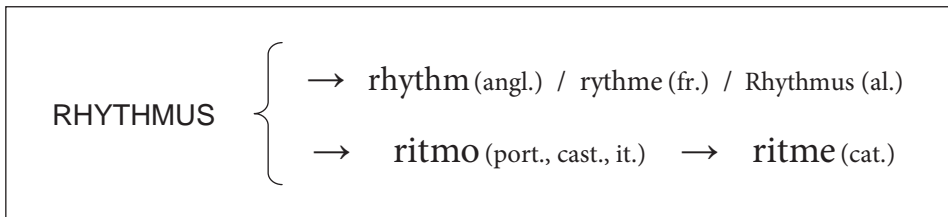

FIGURA 1

La visió sinòptica permet diverses lectures, fer pràctiques de pronúncia comparada i entendre millor els problemes d'ortografia o de correspondència entre grafies i pronúncies. A primer cop d'ull ja es veu que unes llengües són més fidels que d'altres a l'ortografia llatina, en proporció gairebé inversa a la seva filiació, és a dir, les que no provenen del llatí o n'estan més allunyades són les més fidels. Si observem amb més detall, veurem que hem representat les formes seguint una distribució gairebé geogràfica. A baix tenim les dels països mediterranis, més fidels a la pronúncia i menys a l'ortografia. A dalt, les dels països del nord, més allunyades fonèticament, i situades d'esquerra a dreta com en el mapa. Si algú volgués entretenir-s'hi, fins i tot es podrien representar totes aquestes formes distribuïnt-les sobre un mapa esquemàtic de l'Europa Occidental, tal com es fa en els atles lingüístics, de manera que la referència a cada llengua quedés clara per la distribució a l'espai.

La comparació d'una mateixa forma en diverses llengües permet observar-ne les diferències ortogràfiques o fonètiques i, en últim terme, facilitar l'aprenentatge de terceres llengües o la comprensió de bibliografia estrangera, en previsió d'ampliacions d'estudis, cursos o futures estades Erasmus. Fins i tot pel que fa a llengües que no estigui planificat estudiar a curt termini, la mera familiarització amb els aspectes formals de la seva terminologia ja contribueix a adobar el terreny per al futur o, si més no, a trencar barreres psicològiques. Si observem, per exemple, la forma gràfica de molts llatínismes en francès i anglès, veurem com la coincidència és sovint absoluta, encara que la pronúncia sigui molt divergent, com passa amb els acabats en *-tion*: *situation*, *illustration*. L'anomalia que els nostres adolescents aprenguin abans l'anglès que el francès és un petit inconvenient per entendre que el procés històric és totalment a la inversa, ja que va ser l'anglès qui va prendre tots aquests termes del francès, i no pas al revés. En tot cas, no hem de perdre l'ocasió per observar que, en ambdues llengües, la pronúncia excepcional de la <t> en aquesta terminació —corresponent a la catalana *-ció*— s'explica per la pronúncia assibilada que prenien en el llatí tardà i escolàstic.

L'alemany, que posseeix una africada /ts/, és la que reproduceix amb més exactitud el so original llatí, en aquest cas *Situation* [zitua'tsjon]. Però la forma com l'alemany ha anat incorporant els llatínismes és un cas a part. Quan pren una paraula del llatí sovint ho fa amb absoluta fidelitat, fins i tot conservant la declinació llatina. Però, més sovint encara, recorre al calc directe, substituint els elements llatins pels corresponents germànics: així, al costat d'*Illustration* té també *Aufklärung*, on cada un dels seus monemes (*Auf - klär - ung*) es correspon directament amb els llatins (*in - lustr - atio*). El concepte *televisió* va ser adaptat com a *Fernsehen* (*fern* lluny + *sehen* visió) i tot just *Telefon* ha reeixit a desbancar l'antiquat *Fernsprecher*. Una bona part de la suposada complexitat de l'alemany queda desmitificada amb la comprensió del fenomen del calc en els termes cultes. Un últim exemple: a partir del terme *pressió* es formen en les llengües llatines els compostos *impressió* i *expressió*; amb el mot corresponent *Druck* l'alemany forma exactament la mateixa família, substituint els prefixos *in-* / *ex-* pels germànics *ein-* / *aus-*: *Eindruck* / *Ausdruck*.

6. LES FITXES MULTILINGÜES

Un cop presentat el tema dels cultismes des del punt de vista lingüístic, convindria focalitzar-lo en els seus aspectes semàntics, i aquí és on hi hauria feina per a tothom, perquè es tractaria de fer una selecció de termes especialitzats en cadascuna de les matèries o assignatures d'un mateix nivell d'estudis. En aquest cas, la selecció ja es podria fer amb criteris de continguts, de conveniència pràctica o segons les necessitats específiques de cada matèria, però amb una metodologia

transversal. Si s'adopta, per exemple, el criteri de fer una fitxa multilingüe per a cada terme, la fitxa podria tenir sempre el mateix format, i incloure les mateixes llengües. Una opció seria presentar els termes en columnes verticals, una per a cada llengua, de tal manera que es pogués visualitzar horitzontalment l'equivalència en les altres llengües, a manera de glossari. Potser una tipografia o una mida diferent per a cada llengua podria ajudar a destacar visualment les que convinguessin. Si es tracta d'un llatanisme, adjuntar-hi la matriu llatina —en versaleta, per seguir la tradició— podria ser també una manera subtil de salvar continguts de llatí. Aquesta opció permetria trobar, en una sola columna, la llista completa en una mateixa llengua dels termes seleccionats, i horitzontalment les correspondències en altres llengües. Si s'optés per una fitxa més imaginativa, suggeriria la distribució «geogràfica», que potser evita la monotonia i l'enfarfegament visual. Un altre exemple, que permet comparar el tractament de les grafies <y> i <ch>:

PSYCHO -	$\left\{ \begin{array}{l} \rightarrow \text{psychoanalysis (angl.) / psychanalyse (fr.) / Psychoanalyse (al.)} \\ \rightarrow \text{psicoanálisis (cast.) / psicoanàlisi (cat.) / psicanalisi (it.)} \end{array} \right.$
ANALYSIS	

FIGURA 2

Aquí podem veure el diferent tractament fonètic que cada llengua dóna a les transliteracions dels fonemes grecs. Llengües com el castellà i l'anglès no articulen la <p> del grup <ps-> tot i que en mantenen la grafia. L'alemany, que posseeix el so de la ípsilon grega i una fricativa velar semblant a la khi, les empra per a les grafies <y> i <ch> respectivament. Les altres llengües les tracten com <i> i <k>. Amb la grafia <th> passa exactament al revés: l'única llengua que té una fricativa interdental des d'antic, com la theta grega, és l'anglès. Per això totes les altres llengües realitzen com a [t] la grafia <th>. D'altra banda, totes tenen un so [f] per a la grafia llatinitzada com a <ph>:

PHOTO -	$\left\{ \begin{array}{l} \rightarrow \text{photosynthesis / photosynthèse / Photosynthese} \\ \rightarrow \text{fotosíntesis / fotosíntesi / fotosintesi} \end{array} \right.$
SYNTHESIS	

FIGURA 3

Un altre cas de tractament diferenciat d'un so originàriament grec seria el de la kappa, que el llatí transcrivía com a <c>. En la següent fitxa podem observar com, mentre les llengües romàniques s'alineen amb el llatí, l'alemany ho fa amb el grec; però l'anglès, que a vegades vacil·la entre les dues opcions —*cinematic / kinematic*—, en altres ocasions, inconsistentment, segueix el llatí per a l'ortografia i el grec per a la pronúncia:

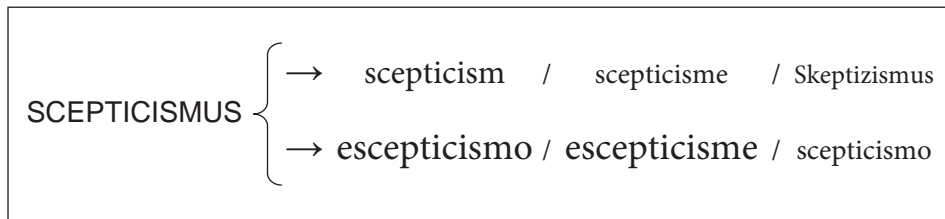

FIGURA 4

Fins aquí ens hem centrat en el tractament lingüístic, com a punt de partida i introducció transversal, però en un altre moment es podria abordar el tema del lèxic culte des del punt de vista temàtic. Imaginem que en cada àmbit, eventualment en cada assignatura, es fa una selecció de termes, els bàsics d'aquella matèria, els que cal aprendre aquell curs escolar, o simplement una mostra representativa. Només cal fer la selecció en una llengua i després se'n poden buscar les equivalències. A tall d'exemple:

Humanitats: *definició, estètica, etnogràfic, hipòtesi, oligarquia, premissa, símbol...*

Ciències: *atmosfera, bacteri, cèl·lula, dissolvent, fòsfor, hidrat de carboni, sulfat...*

Tecnologia: *alambí, calibre, descompressió, sincrotró, superfície, vasos comunicants...*

Un cop tenim elaborades unes quantes fitxes multilingües representatives, podem trobar-hi moltes utilitats pedagògiques, a partir de lectures diferents i multidireccionals, tant des del vessant lingüístic com del de la seva aplicació pràctica. Observem que, quan el criteri és semàntic, ja no ens trobarem sempre amb llatinismes. En l'àmbit tecnològic, gran part del vocabulari especialitzat prové del lèxic comú, amb especialització semàntica. En aquest cas, les equivalències interlingüístiques poden ser molt variades, però interessants. Pot ser profitós, per exemple, fer observar l'equivalència en anglès del concepte *calibre*, ni que sigui per la seva pronúncia excepcional, que pot desorientar més d'un: *gauge* [geidʒ]. No cal recordar que molts termes anglesos han passat com a manlleus a d'altres llengües, més o menys adaptats: escàner, làser... Naturalment, també ens podem

trobar que el concepte que en una llengua s'expressa amb un llatinisme en altres es correspongui amb un vulgarisme, com és el cas de *buit* / *vacío*, que altres llengües expressen amb el terme llatí *vacuum*. I, en sentit contrari, *superfície* versus *surface*, etc. Cal estar sempre alerta amb els «falsos amics», com en anglès els clàssics *actually*, que no vol dir *actualment*, *global*, que no vol dir *global*, i *to realize*, que no vol dir *realitzar*. I d'altres de més subtils: *to substitute* no vol dir *substituir* sinó, tot al contrari, *posar en substitució de*. En aquesta mateixa línia, pot ser interessant observar la distinció entre *carbó* i *carboni* en cada una de les llengües (v. Figura 5), tot evitant les interferències d'una llengua a l'altra, etc. Però aquests problemes es presenten més sovint en la llengua comuna o de les humanitats, més carregada de modismes i girs que han adoptat connotacions divergents en diferents llengües. En el lèxic més tècnic, i sobretot quan s'expressa amb llatinismes, els problemes de comprensió acostumen a desaparèixer. Davant d'expressions angleses com *hypotenuse* o *thermodynamic control* pot haver-hi, potser, problemes de pronúncia, però no pas de traducció.

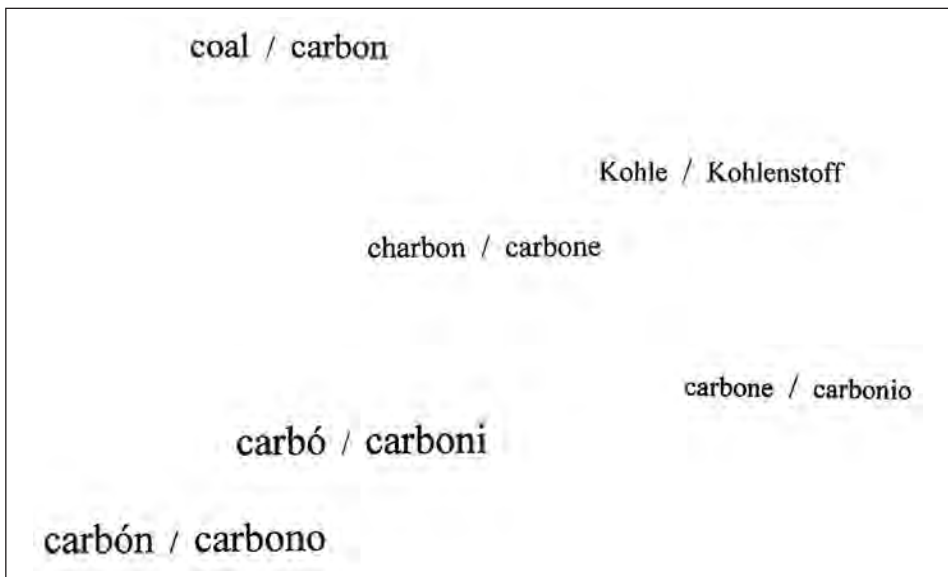

FIGURA 5

7. ALGUNES OBSERVACIONS LINGÜÍSTIQUES MÉS

A partir del material generat, es pot treballar en diverses direccions i des de diferents assignatures. Vegem encara algunes observacions lingüístiques que es podrien fer a partir de les fitxes lèxiques. Una possibilitat seria recopilar les arrels

grecollatines més freqüents en cada àmbit per poder identificar fàcilment els seus derivats. O, gairebé més eficient, sistematitzar els prefixos i sufixos més útils, per veure com modifiquen el lexema principal. Dic els més útils perquè els més freqüents són obvis: qualsevol nen coneix el significat de: *extra-*, *inter-*, *maxi-*, *mini-*, *multi-*, *semi-*, *super-*, etc. Menys coneguts solen ser els d'origen grec: *ana-*, *archi-*, *cata-*, *dia-*, *eu-*, *hemi-*, *meta-*, *para-*, *proto-*, *syn-*, etc.

El coneixement dels mecanismes que regeixen els llatínismes pot ajudar també a entendre aspectes de la normativa aparentment arbitraris. ¿Perquè *atmosfera* i *atmósfera* porten accents diferents en català i castellà, si vénen de la mateixa arrel grega? Perquè en grec no deien pas *atmós-sphaira*, literalment *bola d'aire*: ¿com ho haurien pogut dir, si no sabien que la terra fos rodona? Senzillament, el castellà va adoptar l'accentuació que hauria tingut el compost si mai hagués existit en grec; el català, la que hauria tingut hipotèticament si s'hagués llatinitzat. Com que cap de les dues coses no va passar, ambdues llengües tenen raó. L'explicació de la contradicció entre *medul·la* i *médula* també és històrica, però més recent. Els acadèmics de la *Real Academia de la Lengua* del segle XVIII devien trobar que per a una paraula tan sàvia una esdrúixola vestia més, però l'acadèmia catalana, molt més moderna, va posar l'accent simplement al seu lloc. Una cosa semblant passa amb l'ortografia *mòbil* / *móvil*: l'acadèmia espanyola, simplement, va interpretar la /b/ com si formés part de l'arrel de *movere*, en lloc de reconèixer-hi el sufix *-bilis*. Tanmateix, no cal veure en el castellà cap inferioritat intel·lectual: llengües com el francès i l'anglès el guanyen en nyaps etimològics. I també hi ha algun cas del fenomen contrari: el castellà accentua *perito* d'acord amb l'accentuació plana del llatí *peritus*, però el català prefereix curar-se en salut per evitar malentesos si es parla d'un *bon* o d'un *mal... pèrit*.

8. ALTRES PROPOSTES PEDAGÒGIQUES

L'objectiu principal d'aquesta proposta no seria precisament donar la feina feta i proposar unes llistes llarguíssimes per memoritzar, sinó més aviat estimular la imaginació i la capacitat de relació. Una vegada presentats uns quants exemples d'aquestes fitxes terminològiques i analitzades des de diversos punts de vista, la participació dels estudiants es podria concretar en unes tasques molt puntuals, a realitzar individualment o en equip. Algunes de les propostes pedagògiques podrien ser les següents:

- Col·laborar a l'elaboració d'un glossari adequat per a una determinada matèria.
- Buscar les equivalències en altres llengües dels termes seleccionats. Naturalment, l'ús de diccionaris pot ser imprescindible i fins i tot enriquidor, però encara molt més enriquidor intentar endevinar les equivalències per

deducció, abans de comprovar el grau d'encert. Igualment, l'existència de glossaris especialitzats en línia, amb les traduccions a d'altres llengües, pot ser molt útil... perquè els alumnes no hagin d'entendre res, ni d'esforçar-se en res, ni de fer res... més que *clicar!*

- Proposar als alumnes algunes fitxes multilingües incompletes de llatinismes i demanar que les completin, fent ús dels diccionaris quan es consideri oportú.
- Mostrar una llista d'arrels grecolatines freqüents i invitar a deduir-ne el significat originari a partir dels derivats coneguts: *anthropo-*, *cefal-*, *chiro-*, *geo-*, *hydro-*, *igni-*, *phono-*, *thermo-*, *xylo-*, etc.
- Exercitar la capacitat d'analitzar i de crear derivats i compostos a base d'aquestes mateixes arrels. Sense mirar el diccionari, naturalment.
- Per a nivells relativament elementals, també es pot fer un tipus d'exercici semblant, encara que hi calgui prescindir de les llengües estrangeres. Tots els nens coneixeran mots que contenen arrels com *agro-*, *geo-*, *foto-*, *termo-*, i prefixos modificatius com *anti-*, *bis-*, *circum-*, *maxi-*, *multi-*, *pluri-*, que poden donar peu a exercicis adients de reconeixement o de creació de termes tècnics.

9. BIBLIOGRAFIA

- BRUGUERA, Jordi (1985). *Història del Lèxic català*. 2a edició. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Cambridge english pronouncing dictionary* (2006). 17a edició. JONES, Daniel (ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- CLUA Esteve, STEGMANN, Tilbert i altres (2003). *EuroComRom - Els set sedassos: Aprendre a llegir les llengües romàniques simultàniament*. Aquisgrà: Schaker Verlag.
- COMRIE, Bernard (1990). *The Major Languages of Western Europe*. Londres: Routledge.
- RODRÍGUEZ ADRADOS, Francisco (2008). *Historia de las lenguas de Europa*. Madrid: Editorial Gredos.
- WARNANT, Léon (1996). *Orthographe et prononciation en français*. Louvain-la-Neuve: Duculot.
- WOLFF, Philippe (1971). *Origen de las lenguas occidentales, 100 - 1500 d.C.* Madrid: Ediciones Guadarrama.